

COLONIȘTI ARMENI IN BANAT

După alungarea Turcilor Banatul depopulat, jăcmănit de tot ce a avut mai bun, ne dă aspectul unei provincii zbătându-se în cea mai dureroasă agonie. Astfel prima grijă a guvernatorilor a fost să colonizeze provincia cu puteri pentru lucrarea câmpului, iar după aceea să umple golul atât de simțit pe terenul comerțului și industriei. Opera lui Mercy s'a estins, vastă, peste toate nevoile, aducând coloniști germani, francezi, bulgari și sârbi pentru lucrarea pământului iar manufacturierii din toate unghiurile Europei: Evrei din Spania, Greci pentru comerț, Italieni pentru lucrarea mătasei și pentru cultivarea viermilor respectivi, iar pentru alte industrii, Cehi, Albanezi etc. și mai târziu, armeni după cum rezultă din documentul publicat mai jos; aceștia din urmă aveau chemarea să asigure produsele de pielărie și curelărie atât de necesare unei populații agricole.

Este de admirat grija ce-l obseda pe Mercy în grăbirea populării provinciei, ce după ieșirea turcilor, în a doua decadă a sec. XVIII. număra abea 25.000 locuitori.¹⁾ Și cât de păcătoasă și neomenoasă ni-se prezintă într'aceste împrejurări masacrarea în masă a locuitorilor autohtoni „rebeli, schizmatici, bandiți” cari erau Români. Când era mai mare nevoia de brațe de muncă, și când, în acelaș timp, garnizoanele și orașele erau pline de pușcăriași aduși în „Siberia” Banatului din toate părțile Imperiului cari fiind în mare parte lăsați liberi au organizat adevărate bande de hoți, ocărmuirea a găsit de bine să acuze pe Românii pașnici cu aceste hoții prilejuind astfel masacrul din luna Ianuarie 1739.

În granița Severinului au pierit atunci peste 3000 români iar peste 30 de sate au fost arse; așa a înțeles dragostea cesaro-crăiască să-și bată joc de elementul de baștină, pe care, cu toată depopularea provinciei, ar fi preferat s'o nimicească de tot.

Documentul de care vorbesc aparține colecției de documente referitoare la stările din granița Carașului, pe care Muzeul nostru le-a cumpărat nu de mult dela dl Sim. Sam. Moldovan din Oravița.

Menas Barun, probabil vr'un armean pripășit pe aci și ajuns la un rol conducător, răspunde administrației regești din Timișoara în legătură cu o nouă serie de pielari (tăbăcari) armeni, ce trebuiau aduși la Timișoara. Pune însă condiția ca pentru aceste 20 familii să

¹⁾ Dr. Szentkláray Jenő: Száz év Dél-Magyarország történetéből, pag. 249.

se zidească o bisericuță în care serviciul divin să fie făcut în limba armeană având preot armean. Dacă această condiție se va împlini, el va aduce îndată familiile, ale căror nume le dă în lista dela sfârșitul scrisorii, și cari familii au supraviețuit din un număr mai mare de armeni decimați de ciumă (1738), sau reînțorși în țara lor din lipsă de capital sau în urma persecuțiunilor administrației cesaro-crăiești.

Pentru 20 familii s'a cerut biserică și paroh național! Efectul acestei scrisori nu-l știu, probabil că șanse avea destule, deoarece acești armeni sunt „nazione fedelissima al suo Monarca e zelante per il suo Principe cattolico”, în timp ce în contra bisericii ortodoxe „schizmatice” curgeau circularele împilatoare ale celebrei curtezane, încât era interzis până și botezul noilor născuți ortodoci.

Dintre familiile înșirate în lista de mai jos reținem numirile *Ghirba* și *Baltă* încetățenite și românizate astăzi în Banat.

Reproduc aci scrisoarea ¹⁾:

(Fără titlu).

No. 36.

Alla dimanda fatta dalla Corte Cesarea comunicatami da questa R. Amministrazione toccante le nuove famiglie Arмене intendententi delle Manifatture de Cordovani da introdursi nel Banato, rispondo

¹⁾ Această scrisoare a fost reprodusă în Tribuna Banatului a. 1928 No. 3—4 pag. 25 și interpretată greșit susținând dl R. S. Molin că în text s'a strecurat o greșală. Iată cum îndreaptă Dsa textul: ... *toccante le nuove famiglie arмене (aromene va fi fost nota noastră, adică a dlui Molin) etc.* susținând că aceste familii ar fi venit din Macedonia, și că ar fi aromâni. Înainte de toate dsa trebuie să fie în clar cu faptul că la 1750 nu exista nici numirea de „romeno” necum să mai avem și o specialitate onomastică de „aromeno”, atât în limba italiană cât și în alte limbi străine. Numele nostru era valacchi, Walachen, oláhok, vlaski etc. Deci corectarea dsale, pe care o face în formă de notă a redacției, este fantezistă. În al doilea rând prin astfel de corectări a documentelor nu se servește nici un scop patriotic, căci fondul istoric este cu totul altul și ne onorează: atât masacrul dela 1739 cât și alte măsuri coercitive au căutat să incuie pe dinafară elementul românesc, care era *prea mult, și acesta este adevărul fundamental*, încât la o colonizare de români făcută cu atâtea zaharicale — bisericuță, paroh național etc. nici nu ne putem gândi. Iar Românii după cât știm pe atunci erau ortodoci, deci nu puteau face o mărturie așa de devotată de catolicism cum găsim în scrisoarea de mai jos.

Spicuind mai departe cele publicate de dl Molin, trebuie să-i recomand călduros un lucru: să nu publice și interpreteze documente dacă nu cunoaște limba în care sunt scrise, sau cel puțin să le dea vr'unui cunoscător să le traducă. Astfel ar evita greșeli ca de ex. următoarele:

Zice dsa: „*Iată un document al acelor vremuri, dovadă cum au sosit nu Armeni ci Aromâni (sic) „cordovani” tăbăcari sub conducerea agentului de emigrare Cesarea Corte la Timișoara la anul 1750*”. Biata sacratissimă „Curte crăiască” trebuie că a ajuns într'un hal de mare mizerie, dacă a făcut și pe agentul de emigrare. Dl Molin a luat expresia de „curte împărătească” drept numele unui agent oarecare.

Apoi dl Molin ne aduce și știrea despre un nou împărat austriac cu numele de Canno. Academia de științe din Viena (historische Klasse) i-ar fi foarte recunos-cătoare, dacă ar vrea să-i facă o comunicare despre această descoperire senzațională.

Căci iată cum reproduce dl Molin documentul: „... *stante la fatta graziosissima risoluzione di S. M. Canno 749*” adică: *dată fiind holărirea prea îndurată a Majestății Sale Canno 749* (al șaptesutepatrizecișinouălea?) — în timp ce documentul spune: „*risoluzione di S. M. C. dall'anno 749*”, adică: „*hotărirea M. Sale crăiești din anul 1749*”.

Și altele.

umilissim^e, che acquistando una piccola Chiesa et un Paroco Armeno, che sono indispensabilmente necessari a questa lodevole popolazione, stante la fatta graziosissima risoluzione di S. M. C. dall'anno 749 di somministrare alla fabrica de Cordovani f. 6000, io prometto a mia diligenza, e spese in un anno introdur nel Banato 20 famiglie Armene di questa professione, altrimenti mi obbligo dal profitto di queste fabbriche bonificare alle sopraspese di detta Chiesiola altrettanto quanto importa il Deposito del defonto Armeno, cioè f. 636 una volta, che sarà fatta questa Chiesiola, e posto un buon Paroco, sono piu che sicuro, che oltre queste 20 famiglie da (me) promesse, molte altre famiglie verranno successivamente, le quali senza alcun dubbio fin' adesso sarebbero già venute, se nella propria lingua avessero avuto la S. Messa, la parola di Dio, e la Confessione, per esser il Banato molto á proposito á tale Nazione di negozio, e di Manifatture, per esser'anche gente fedelissima al suo Monarca, e zelante per il suo Principe cattolico.

Per confermazione de sudetti miei asseriti quivi aggiungo una lista delle presenti famiglie Armene (mentre al mio entrare in Banato non vi era una), et il numero delle anime, che sono in parte rimaste di quelli, che sono morti in Peste: parte delli fuggiti per le persecuzioni de passati Rapresentanti della Camera: e parte per la mancanza di Capitale: e di quelli in poco tempo venuti per aver inteso darsi in Temesvar travaglio de Cordovani, e speranza d'aver una Chiesa Nazionale.

Specificazione delle famiglie Armene per il travaglio de Cordovani in Temesvar nell'anno 1750

Padre	Madre	filii	figlie
Geremia Cristof		2	1
Simone di Pietro	Eustichin	2	
Crista Biataj	Opissa	1	
Giovanni Turza	Maria	1	4
Lazaro di Giovanni	Opissa		1
Nicola Chiurt	Manissa	1	
Cristoforo Babichi	Barbara		
Martiros Flac			
Giovanni Culin	Sultana	2	1
Gabriele Songodi			
Andrea Asbeg		2	
Vartano Mirzo	Maria	1	
Luca di Vasili			
Basilio Ghirba		1	
Manuel Camelot			
Vartano di Polonia	Sima	1	
Manuel Pagbaz			
Caterina Pagbaz Vedva		1	
Camal ostian Vedova			

FAMIGLIE DE NEGOZIANTI

<i>Padre</i>	<i>Madre</i>	<i>fili</i>	<i>figlie</i>
<i>Giovanni di Constantinopoli</i>		1	
<i>Saruchan Persian</i>	<i>Margarita</i>		
<i>Giovanni Balta</i>	<i>Elisabeta</i>		
<i>Navasar Russi</i>			
<i>Arutin Gurgi</i>			
<i>Simone di Georgia</i>			
<i>Martino Beltigar</i>	<i>Elisabeta</i>		
<i>Giovanni Persa</i>	<i>Barbara</i>	2	
<i>Nicola Fachvor</i>			
<i>Gregorio Beltigar</i>			
<i>Ghuico Capamagi</i>			
<i>Elisabeta Vedova Corset</i>		1	
<i>Anna Vedova</i>			1
<i>Anna Artar Vedova</i>		1	1
<i>Per il Banato sono ancora persone</i>		13	
	<i>Sum.</i>	87	

in Temesvar 2 Marzo 1750.

MENNAS BARUN

Vom urmări într'un număr apropiat colonizarea tuturor manufacturierilor și comercianților aduși în Banat în prima jumătate a sec. XVIII-lea.

I. MILOIA.

Muzeul Bănăţean :

Români bănăţeni din sec. XVIII, arând cu plug de lemn.

(Pictură în ulei pe tablă de ţinichea.)